

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)

of fictional entertainment, as manifested in components like the story framework, narration, character development, scene creation, and presentation of the core story.

Keywords : Nanthopananthasut Khamluang, Thai Orthography, Fictional Entertainment Characteristics, Buddhist Literature.

บทนำ

นันทโพนันทสูตรคำหลวง เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เป็นพระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ไชยเชษฐสุริยวงศ์ มีพระนามที่เรียกกันเป็นสามัญว่า เจ้าฟ้ากุ้ง เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (กรมศิลปากร, 2513 : 3) โดยมีลักษณะ คำประพันธ์เป็นร้อยยาว นำด้วยภาษาบาลี แล้วขยายเป็นร้อย สลับกันร้อยไปจนจบ ตามประวัติหนังสือสมุดไทยนันทโพนันทสูตรคำหลวงนั้น เป็นเอกสารโบราณแบบสมุดไทยขาว หมู่อารภาพ ชื่อว่า *นันทโพนันทสูตรคำหลวงอักษรไทยย่อ สมัยกรุงศรีอยุธยา ต้นฉบับของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร* เลขที่ 120 มีประวัติคือ “ขุนวิจิตรถนกร” ได้ทูลเกล้าฯ ถวายให้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2451 ปัจจุบันได้เก็บไว้ในหมวดเอกสารโบราณ กลุ่มตัวอักษรและหนังสือจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร มีจุดมุ่งหมายในการประพันธ์เพื่อเผยแพร่คำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา และก่อให้เกิดศรัทธาในพุทธศาสนา โดยทรงนำเนื้อเรื่องมาจากคัมภีร์ที่ขนิทาย ชื่อ นันทโพนันทสูตร ในเนื้อเรื่องกล่าวถึงพระพุทธองค์ทรงมีพุทธบัญชาให้พระโมคคัลลานะเถระไปปราบพญานาค อันมีนาม นันทโพนันทะ ให้คลายทิวณิมานะลง เมื่อพญานันทโพนันทะ คลายทิวณิมานะลง ได้แปลงร่างเป็นมาณพหนุ่ม พึงธรรมจากพระพุทธเจ้าและได้รับศีล 5 จากพระพุทธองค์ แต่ด้วยความที่ตนยังอยู่ในภูมิของกึ่งเทพ กึ่งเดรัจฉาน จึงยังมีอาจให้เกิดการบรรลุมรรคได้ แต่ก็ยอมรับนับถือพระพุทธองค์ไปตลอดชีวิตแสดงให้เห็นดังสุภาษิตว่า ควรชนะคนไม่ดีด้วยความดี คือ เราควรสอนให้คนพาลกลับเนื้อกลับตัวเป็นคนดี มีดวงตาเห็นธรรม คือ อริยสัจ และเข้าสู่ความหลุดพ้น สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ (จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ, 2561 : 12)

นันทโพนันทสูตรคำหลวง เป็นหนังสือสมุดไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา เขียนโดยอักษรไทยสมัยอยุธยา (อักษรไทยย่อ) มีความงดงามสลับกันไประหว่างอักษรไทย และอักษรขอม ในส่วนของอักษรไทยนั้น มีอักษรวิถีย่างไทยสมัยอยุธยา รูปสัณฐานตัวอักษรเปลี่ยนแปลงเป็นทรงเหลี่ยม เส้นตรงหักเหลี่ยมย่อมุม เรียกว่า “อักษรไทยย่อ” ใช้ในเอกสารราชการ ลักษณะตัวอักษรคล้ายปัจจุบันมีความงดงามทำให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ไชยเชษฐสุริยวงศ์ ซึ่งองค์การยูเนสโกได้เห็นความสำคัญและประกาศขึ้นทะเบียนให้เป็เอกสารมรดกความทรงจำแห่งโลกของประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2558 เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เห็นความสำคัญของวรรณคดีเรื่องนี้ในฐานะเป็วรรณคดีมรดกผู้ศึกษาจึงได้ศึกษาด้านอักษรวิถียไทยที่ปรากฏในวรรณกรรมนันทโพนันทสูตร และการศึกษาอีกประการหนึ่งคือ ศึกษาแนวทฤษฎีบันเทิงคดี ซึ่งพบในวรรณกรรมนันทโพนันทสูตรมีองค์ประกอบ คือ การสร้างโครงเรื่องและการเล่าเรื่อง การสร้างตัวละครการสร้างฉาก และการนำเสนอแก่นเรื่องนอกจากนี้วรรณกรรมเรื่องนันทโพนันทสูตรยังมีความงามทางวรรณศิลป์ปรากฏการสรรคำใช้ที่มีความหมายนัยยะ และสัญลักษณ์ที่ลึกซึ้งตลอดทั้งเรื่อง

ผลการศึกษา

1. อักษรวิถียไทยในนันทโพนันทสูตรคำหลวง

นันทโพนันทสูตรคำหลวงแต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย บุญเลิศ วิวรรณ (2563 : 87) กล่าวว่าอักษรไทยสมัยอยุธยาตอนปลายนั้น สืบทอดมาจากอักษรไทยสมัยอยุธยาตอนต้น ส่วนใหญ่ใช้บันทึกเอกสารโบราณ เช่น สมุดไทยขาว สมุดไทยดำ หรือผ้า รูปสัณฐานอักษรไทยสมัยอยุธยาตอนปลายมีความสวยงาม จนได้ชื่อว่าเป็น “อักษรไทยย่อ”

ผลการศึกษารูปแบบตัวอักษรและอักษรวิถียของอักษรไทยย่อ ที่ปรากฏในหนังสือสมุดไทยสมัยอยุธยา เรื่อง นันทโพนันทสูตรคำหลวง พระราชนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ไชยเชษฐสุริยวงศ์ ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับรูปอักษรสำคัญ 5 ประเภท ได้แก่ 1) รูปพยัญชนะ 2) รูปสระ 3) รูปวรรณยุกต์ 4) รูปเครื่องหมาย 5) รูปตัวเลข และอักษรวิถียไทย สามารถอธิบายรูปอักษรไทยย่อแต่ละประเภท ดังนี้

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)

1.1. **รูปพยัญชนะ** ในหนังสือสมุดไทยสมัยอยุธยา เรื่อง นันโทปนันทสูตรคำหลวง ปรากฏรูปพยัญชนะอักษรไทยย่อจำนวน 44 รูป มีลักษณะ หักมุม ทรงเหลี่ยม เอียงขวา ดังปรากฏในตารางแสดงรูปพยัญชนะต่อไปนี้

ตารางที่ 1 พยัญชนะอักษรไทยย่อที่ปรากฏในนันทสนธิสูตร

๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐
ก	ข	ฃ	ค	ฅ	ฆ	ง	จ	ฉ	ช
๑๑	๑๒	๑๓	๑๔	๑๕	๑๖	๑๗	๑๘	๑๙	๒๐
ซ	ฌ	ญ	ฎ	ฏ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ	ด
๒๑	๒๒	๒๓	๒๔	๒๕	๒๖	๒๗	๒๘	๒๙	๓๐
ต	ถ	ท	ธ	น	บ	ป	ผ	ฝ	พ
๓๑	๓๒	๓๓	๓๔	๓๕	๓๖	๓๗	๓๘	๓๙	๔๐
ฟ	ภ	ม	ย	ร	ล	ว	ศ	ษ	ส
๔๑	๔๒	๔๓	๔๔						
ห	ฬ	อ	ฮ						

ที่มา: บุญเลิศ วิวรรณ, 2563 : 87

1.2 **รูปสระ** ในหนังสือสมุดไทยสมัยอยุธยา เรื่อง นันโทปนันทสูตรคำหลวง ปรากฏรูปสระของอักษรไทยย่อจำนวน 25 รูป ทั้งนี้เป็นรูปสระที่เคยปรากฏมาก่อนในสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น ทั้งนี้ไม่ปรากฏรูปสระจำนวน 7 รูป คือ เ-ะ, แ-ะ, โ-ะ, เ-อะ, เ-ียะ, เ-ือะ และ -วะ โดยรูปลักษณะของสระจะมีทรงสูง มีหางยาวเพื่อให้สอดคล้องกับพยัญชนะที่มีเส้นหางยาวขึ้น ซึ่งสระในยุคนี้มีเพียงสระจมเท่านั้น บุญเลิศ วิวรรณ, (2563 : 91) ดังปรากฏในตารางแสดงรูปสระต่อไปนี้

ตารางที่ 2 รูปสระของอักษรไทยย่อที่ปรากฏในนันทสนธิสูตร

๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘
-ะ	-า	-ิ	-ึ	-ึ	-ือ	-ิ	-ึ
-	-	-	-	-	-	-	-
เ-ะ	เ-	แ-ะ	แ-	โ-ะ	โ-	เ-าะ	-อ
-	-	-	-	-	-	-	-
เ-อะ	เ-อ	เ-ียะ	เ-ีย	เ-ือะ	เ-ือ	-วะ	-ว
๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘
-า	-า	-า	-า	ฤ	ฤ	ฤ	ฤ

ที่มา: บุญเลิศ วิวรรณ, 2563 : 89

การศึกษารูปสระผู้ศึกษาพบว่า มีรูปสระที่เขียนต่างไปจากเดิมในสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น คือ สระ เ-าะ มีรูปดังนี้ ะ และ สระ -วะ มีรูปดังนี้ ุ๊ว สระ เ-าะ ในอักษรไทยย่อ เป็นรูป ะ (-อะ) ออกเสียง (อะ-อะ) ส่วนสระ -วะ เป็นรูป ุ๊ว (ุ๊ว) ออกเสียง (อู-วอ) ในนันทสนธิสูตรคำหลวง

พบคำที่ใช้รูปสระ ะ (-อะ) ดังตัวอย่างที่ปรากฏในข้อความต่อไปนี้

เปนพฤตภาแลโคพลอะ เพลาะ (กรมศิลปากร, 2563 : 18/8)

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)

อุพอะเปนวราหะพานร	เฉพาะ	(กรมศิลปากร, 2563 : 18/8)
พบคำที่ใช้รูปสระ ูว (-ว) ดังตัวอย่างที่ปรากฏในข้อความต่อไปนี้		
ละมวงพิศุวโตรจ	ตัว	(กรมศิลปากร, 2563 : 18/11)
อันมานะชัว	ชัว	(กรมศิลปากร, 2563 : 32/4)

1.3 รูปวรรณยุกต์ อักษรไทยย่อในนันทโพนันทสูตรคำหลวง ปรากฏรูปวรรณยุกต์ 2 รูป ซึ่งใช้มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย คือ ไม้เอก (◌) และไม้โท (◌) ที่ไม่มีปรากฏ คือ ไม้ตรี (◌) และไม้จัตวา (◌) ดังปรากฏในตารางแสดงรูปวรรณยุกต์ต่อไปนี้

ตารางที่ 3 รูปวรรณยุกต์ของอักษรไทยย่อที่ปรากฏในนันทโพนันทสูตร

		-	-
◌	◌	◌	◌

ที่มา: บุญเลิศ วิวรรณ, 2563 : 93

จากการพิจารณารูปวรรณยุกต์เอก (◌) ยังคงปรากฏรูปเดิมสืบเนื่องจากสมัยอยุธยาตอนต้น โดยมีลักษณะเป็นขีดสั้นเอียงขวา ส่วนรูปวรรณยุกต์โท (◌) เขียนเหมือนกับรูปวรรณยุกต์โทในสมัยปัจจุบัน

ตัวอย่างข้อความที่ปรากฏรูปวรรณยุกต์ ไม้เอก (◌) และไม้โท (◌)

อันว่าข้า ผู้ช่อมหาสิริบาล ว่าข้า, ผู้ช่อ (กรมศิลปากร, 2563 : 13/6)

1.4 รูปเครื่องหมาย ในนันทโพนันทสูตรคำหลวงปรากฏการใช้เครื่องหมาย 10 รูป ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ เครื่องหมายแทนสระ เครื่องหมายกำกับพยัญชนะและเครื่องหมายประกอบการเขียน

ตารางที่ 4 รูปเครื่องหมายที่ปรากฏในนันทโพนันทสูตร

ไม้ไตคู่ (◌)	หัตถ์ฆาต (◌)	ฟองมัน (◌)	โคมตร (◌)	อังก์คัง (◌)
	}			+
นคหิต (◌)	ปีกกา (})	ไม้ผิด (◌)	พันหนู (")	ตีนครุ (+)

ที่มา: บุญเลิศ วิวรรณ, 2563 : 94

1.4.1 เครื่องหมายแทนสระ พบเครื่องหมายที่ใช้แทนสระ 3 รูป ได้แก่ ั, ็, ็

1.4.1.1 เครื่องหมายไม้ผิดหรือไม้หันอากาศ (◌) ปรากฏคู่กับพยัญชนะสองตัว ใช้แทนเสียงสระ (-ะ) ในกรณีที่มีตัวสะกด ส่วนใหญ่ใช้กับพยัญชนะหัน ดังตัวอย่างคำที่ปรากฏในข้อความต่อไปนี้

น้อกามาพจนันน นั้น (กรมศิลปากร, 2563 : 19/9)

ดั่งกลลำนี่ ดั่ง (กรมศิลปากร, 2563 : 67/1)

1.4.1.2 เครื่องหมายนคหิต (◌) ปรากฏกับคำที่ผสมด้วยสระ (◌-ะ) ลดรูปดังตัวอย่างที่ปรากฏในข้อความต่อไปนี้

พรหมมาทั้งหลาย พรหม (กรมศิลปากร, 2563 : 23/8)

ในกษณกาลานุกรม กรม (กรมศิลปากร, 2563 : 44/3)

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)

1.4.1.3 เครื่องหมายไม้ไตคู่ (๖) ปรากฏใช้ใน 2 ลักษณะ คือ

1) ปรากฏบนพยัญชนะต้นของคำที่มาจากภาษาเขมรที่ประสมกับรูปสระ (-) โดยจะปรากฏกับพยัญชนะที่ถูกกำกับให้เป็นตัวสะกด เช่น จ์ และ ญ์ แต่ไม่ปรากฏใช้กับคำว่า ก (ก) ซึ่งเป็นคำนิบาตในบาลีสันสกฤต ดังตัวอย่างที่ปรากฏในข้อความต่อไปนี้

เสด็จจากพระคันธกุฎี เสด็จ (กรมศิลปากร, 2563 : 38/6)

ธำบุรีญ์ด้วยปริดิ บำเพ็ญ (กรมศิลปากร, 2563 : 16/8)

2) ปรากฏบนพยัญชนะต้นของคำไทยที่ประสมประสมกับรูปสระ (-) โดยจะปรากฏกับพยัญชนะท้าย (ตัวสะกด) ที่เป็นคำเป็น ในแม่ กด กง กน และเกอว ดังตัวอย่างที่ปรากฏในข้อความต่อไปนี้

แก้วเจ็ดประการ เจ็ด (กรมศิลปากร, 2563 : 35/9)

พระองค์บำเพ็ญมานะ เพ็ง (กรมศิลปากร, 2563 : 29/8)

อันเป็นนาคราช เป็น (กรมศิลปากร, 2563 : 30/2)

ฤทธิอำนาจเร็ว เร็ว (กรมศิลปากร, 2563 : 49/11)

1.4.2 เครื่องหมายกำกับพยัญชนะ พบเครื่องหมายที่ใช้กำกับพยัญชนะ 1 รูป ได้แก่ (๖)

เครื่องหมายทัณฑฆาต (๖) จากการศึกษาพบว่าเครื่องหมายนี้ไม่เคยปรากฏมาก่อนทั้งในสมัยสุโขทัย และอยุธยาตอนต้น เครื่องหมายทัณฑฆาตในสมุดไทย นันโทปนันทสูตรนี้ พบใช้ในการเขียนเพื่อกำกับพยัญชนะตัวสะกด ดังตัวอย่างที่ปรากฏในข้อความต่อไปนี้

โมคคัลลันะเถระ โมค-คัล-ลา-นะ-เถระ (กรมศิลปากร, 2563 : 21/12)

1.4.3 เครื่องหมายประกอบการเขียน พบเครื่องหมายประกอบการเขียน 6 รูป ได้แก่ 0, c๓, ๑/, }, //, + ปรากฏใช้ ดังนี้

1.4.3.1 เครื่องหมายตาไก่หรือฟองมัน (0) ปรากฏใช้ในหลายลักษณะ ดังนี้

1) เขียนขึ้นต้นข้อความใหม่ในตอนต้นเรื่อง และใช้เขียนขึ้นต้นบทประพันธ์โคลงกระทู้ในตอนท้ายของเรื่อง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

0 ในกาลนั้น อันว่านิกรพระมหาเถรานุเถระ อันเป็นพระชินนทรโอรส กราบทูลด้วยบททวรวรรณ พระญาบาลโดยพรธานุกรม 0 (กรมศิลปากร, 2563 : 59)

2) เขียนขึ้นต้นข้อความในพระคาถาบาลีอักษรขอม และบทแปลอักษรไทยย่อ ดังตัวอย่างต่อไปนี้
0 อดโหะอิปิลาปตราโรท ด้วยประการดังนี้แล //0// (กรมศิลปากร, 2563 : 103)

1.4.3.2 เครื่องหมายโคมูตร (c๓) ใช้ในการเขียนแสดงการจบประโยค และจบเรื่อง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

0 พระนามสมเด็จพระพุทธเจ้า ๙ ๒ ๑// c๓ (กรมศิลปากร, 2563 : 13)

1.4.2.3 เครื่องหมายอังคันโคมูตร (๑/c๓) ใช้เขียนเสริมในบรรทัดที่มีตัวอักษรไม่เต็มบรรทัด โดยปรากฏใช้ร่วมกันใน 2 ลักษณะ

1) อังคันคู่ + โคมูตร ๑/c๓

2) อังคันสาม + โคมูตร ๑/c๓ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

.... แห่งเมธาในโลภยนี้แล ๑/c๓ (กรมศิลปากร, 2563 : 104)

1.4.3.4 เครื่องหมายปีกกา (}) ใช้เขียนแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคำที่อยู่ต่างบรรทัดว่าเป็นกลุ่มเดียวกัน อ่านต่อเนื่องกันโดยใช้ประโยคร่วมกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)

นายสัง } ขุพระบาลี
๐ ข้าพระพุทธเจ้า นายสา

(กรมศิลปากร, 2563 : 8)

1.4.3.5 เครื่องหมายพันหนุ (//) ส่วนใหญ่ปรากฏใช้คู่กับเครื่องหมายตาไก่หรือฟองมัน ใช้เขียนเสริมในบรรทัดที่มีตัวอักษรไม่เต็มบรรทัด ทำให้เนื้อความเป็นระเบียบ สวยงาม

....จบบริบูรณ์ //๐// //๐// (กรมศิลปากร, 2563 : 13)

1.4.2.6 เครื่องหมายตีนครุ (+) ใช้เพื่อบอกวันเวลาทางจันทรคติ บอกมาตราช่วงวัดน้ำหนักรของสมุดไทย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(กรมศิลปากร, 2563 : 107)

1.5 รูปตัวเลข อักษรไทยย่อในนันทโพนันทสูตรคำหลวง ปรากฏรูปตัวเลขไทยทั้งหมด 9 ตัว โดยไม่ปรากฏ 1 ตัว คือเลข 6 ดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5 รูปตัวเลขที่ปรากฏในนันทโพนันทสูตร

๐	๑	๒	๓	๔	๕	-	๖	๗	๘	๙
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	

ที่มา: บุญเลิศ วิวรรณ, 2563, น. ๙๕

ในการใช้รูปตัวเลขในอักษรไทยย่อในสมุดไทย นันทโพนันทสูตรคำหลวงนั้นส่วนใหญ่จะใช้ในการระบุ วัน เดือน ศักราช เวลา จำนวน และน้ำหนัก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ศักราชล่วงไปแล้วได้ ๒๒๗๕ ปีกับ ๓ เดือน (กรมศิลปากร, 2563 : 105)

2. ลักษณะบันเทิงคดีในนันทโพนันทสูตรคำหลวง

วรรณกรรมพระพุทธรุศาสนานันทโพนันทสูตรคำหลวง เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ไชยเชษฐ สิริยวงศ์ ทรงนิพนธ์ในลักษณะเป็นทำนองร้อยยาว ด้วยวิธีการแปลร้อยคำยืมมาหาชาติคำหลวง คือ มีการเดินคาถา (ภาษาบาลี) แล้วจึงเรียงความละเอียดออกมาเป็นภาษาไทย ใช้ถ้อยคำที่เป็นคำแผลง และคำโบราณปนอยู่ตลอดทั้งเรื่อง ซึ่งวรรณกรรมนันทโพนันทสูตรคำหลวง ถือเป็นวรรณกรรมที่มีการสรรคำใช้ที่สวยงามและมีการดำเนินเรื่องตามลักษณะของงานเขียนประเภทบันเทิงคดีดังปรากฏองค์ประกอบและรายละเอียดดังนี้

2.1 การสร้างโครงเรื่องและการเล่าเรื่อง วรรณกรรมนันทโพนันทสูตรคำหลวงมีการสร้างโครงเรื่องและการเล่าเรื่องตามความคิดของ Longacre (1983) และมีการสร้างเค้าโครงเรื่อง Plot ตามทฤษฎีโครงสร้างการเล่าเรื่อง (Storytelling) ของกรูริทท์ ว่องพุดพิงศ์ (2563) กล่าวคือ มีการสร้างโครงเรื่องผ่านการเล่าเรื่องในตอนต้น ตอนกลาง และตอนจบของเรื่อง สามารถแบ่งออกเป็น 5 ส่วนดังนี้

2.1.1 การเริ่มเรื่อง (Exposition) อ วิธีการเปิดเรื่องราว ซึ่งอาจจะเริ่มเรื่องจากตอนกลางเรื่อง หรือย้อนจากตอนท้ายไปยังต้นเรื่องก็ได้ วิธีการเปิดเรื่องในนันทโพนันทสูตรนั้น สามารถแบ่งออกเป็นการเปิดเรื่องใน 2 ลักษณะ คือ การเปิดเรื่องด้วยผู้นิพนธ์ เป็นลักษณะชนบทที่สืบทอดมาจากสมัยอยุธยา คือ บอกพระนามผู้นิพนธ์ และวันเดือนปีที่นิพนธ์พร้อมประวัติความเป็นมาของเนื้อเรื่อง การเปิดเรื่องในลักษณะต่อมาคือการเปิดเรื่องในการเล่าเรื่องของแต่ละครหลักดังตัวอย่างดังนี้

การเปิดเรื่องด้วยผู้นิพนธ์

“*อห่ อันว่าข้า สิริปาโล นาม ผู้ซื่อมหาสิริบาล เกิดในกาลบรรพช ครั้นนิวัตน์นิเวศ เป็นกษัตริย์เพศว รำ รมมิเปสสชยเชษฐสุริยวิส นาม ก็ชื่อธรรมธิเบศร์ ไชยเชษฐสุริยวงษ์ เสวยรัชชงศกตองการ วังบวรสถานมงคลด้ากลเป็นฝ่าย หน้า ผจญปัจจามิตรแพ่พ่าย...*” (กรมศิลปากร, 2563 : 13)

การเปิดเรื่องด้วยตัวละครหลัก

“*... อันว่าอนาถบดินทิกคฤหบดี มีศรัทธาชมชอบ กอปรด้วยสัมมาทฤษฎี มีความพิริยะชวยชวน เชื้อ ในผลในกรรม ได้สดับซึ่งพระธรรมอันเลิศ อันประเสริฐอุดมมาพระธรรมเทศนาแห่งสมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้า ...*” (กรมศิลปากร, 2563 : 23)

2.1.2 การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action) คือ การที่เรื่องราวดำเนินไปอย่างต่อเนื่องของนั้น โทปันทสูตรคำหลวง ซึ่งเชื่อมโยงกันด้วยเหตุและผล ปรากฏปัญหาหรือปมขัดแย้งระหว่างตัวละครหลัก คือ พระโมคคัล ลานะ และพระยานันโทปันทนาคราช ในส่วนตัวละครประกอบ คือ พระพุทธเจ้า และพระสาวก การพัฒนาเหตุการณ์ในเรื่อง คือพระพุทเจ้าทรงตรวจตุโลกธาต และทรงคำนึงในพระทัยแล้วทราบโดยพระญาณว่าพระยานันโทปันทนาคราชควรจะ ได้รับรสพระธรรม ด้วยทรงเห็นว่ายังมีความเห็นผิดเป็นมิถมาทิลอยู่ จึงทรงพิจารณาออบหมายให้พระโมคคัลลานะอัครสาวก เบื้องซ้าย ซึ่งเป็นผู้มีเมตตาตคคทางด้านมิถุทธิมากอาจปราบพระยานันโทปันทนาคราชลงได้ ดังตัวอย่างนี้

“*...อันว่าพระยานันโทปันท อันเป็นนาคราชา เป็นสุขุมมฤจมาทฤษฎีก็บังเกิดมีในพุทธชาลญาณ อันสุขุมลพระปัญญา แห่งพระพุทธทิวากร วรรณณณบพิตร อันมาริตไปในจักรวาล ประมาณแสนโกฏิมิถยา แลประมวลมา ซึ่งสัตว์เวไนยชาติ อันอาตมมีสุจิตธรรม สามประการอันได้สร้างไว้ แต่ในชาติบุรพา ในพระศาสนาพระพุทธ อันอุบัติแต่ก่อน นั้น ...*” (กรมศิลปากร, 2563 : 30)

2.1.3 ภาวะวิกฤต (Climax) คือ ขั้นตอนที่มีความขัดแย้งในเรื่องพุ่งไปจนถึงขีดสุด ซึ่งถือเป็นจุดสูงสุด ของเรื่อง ปรากฏในตอนที่มีพระพุทธเจ้าทรงมีพุทธุฎีกาแก่พระอานนท์ว่าจะเสด็จไปยังเทวโลก พระอานนท์และพระสาวกได้ เหาะไปเหนื่อวิมานของพระยานันโทปันทนาคราช ฝุ่นใต้เท้าจึงเรียรายลงมาจึงเกิดมิถมาทิลต่อพระพุทธเจ้าและพระสาวก พระยานันโทปันทนาคราชจึงแสดงอิทธิฤทธิ์เป็นพระยานาคราชตนใหญ่พันเขาพระสุเมรุเจ็ดรอบและแผ่พังพานบังโลกธาต จนมืดมืด ดังตัวอย่างนี้

“*...อันนิกรบรพักขทั้งหลาย จะเข้าไปใกล้กลายเป็นอันยากนัก แลมีปีกขทวยางครุจิรา อันรัฐชิตานู เมตะออดมแล้วด้วยรัตนสัปตพิธา อันอาจคัมหาหรรบรพักข มีลมปีกอันพิฤษนักรก็อุประมา ดุจอศวนี่ฝ่าลพร้อมกัน ครา เดียวนั้นได้แสนโกฏิด้วยฤทธิ ก็จจะติดตามพระญาณาคไปแลอันว่าพระมหาเถรา อันเป็นสุบรรณานุเพศ ก็ชราบเหตุอันนา คราชา อันปราชยด้วยฤทธิ ธิ ก็บินตามไปเพื่อจะให้พระญาณาคนั้นตระหนกแล ...*” (กรมศิลปากร, 2563 : 46-47)

2.1.4 ภาวะคลี่คลาย (Falling Action) อ เหตุการณ์ที่สืบเนื่องจากการตัดสินใจของตัวละครในภาวะ วิกฤต เป็นขั้นตอนที่ผ่านพ้นจุดที่เป็นภาวะวิกฤตของเรื่อง ซึ่งหลังจากภาวะวิกฤตในตอนที่มีพระโมคคัลลานะได้ใช้อิทธิฤทธิ์ใน การปราบพระยานันโทปันทนาคราชแล้วนั้น ก็ปรากฏว่าพระยานันโทปันทนาคราชนั้นหวาดหวั่นกลัวในอิทธิฤทธิ์จนละ พยศไปถือเป็นเหตุการณ์ที่เป็นภาวะคลี่คลาย และยอมจำนนลดมิถมาทิลูเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าถือเอาพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ดังตัวอย่างนี้

“*...ข้าแต่พระผู้อยู่เกล้า ข้าพระองค์เจ้าก็รู้ ว่าพระผู้เป็นเจ้าเป็นที่พึ่ง ก็จะไปรอดซึ่งเศียร แห่งข้าอันว่าโทษอันหยาบ อันมีสภาพแห่งข้านี้ อันข้าผู้มีจักขุพิถล อันมีตมมมากหนักหนา คือมฤจมา ทิขฐีส้ารวม สรรวมไว้ ราชตรี อันคือสงสารา แลอวิชชอนกำบังสัตว์ แลเอาเกียรติไปด้วยรัชตรี คือ ทุกชินทรีย์ทั้งหลาย อันเวียนตายเวียนเกิด กำเนิด ในภพไตรย ข้าพระองค์ได้ทำผิดแท้ แก่พระผู้เป็นเจ้าโดยหยาบ...*” (กรมศิลปากร, 2563 : 90)

2.1.5 การยุติของเรื่องราว หรือจุดจบของเรื่อง (Ending/Denouncement)

การยุติของเรื่องราว หรือจุดจบของเรื่อง สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความหมายบางอย่างที่เรื่องราวต้องการจะสื่อได้ มีทั้งสิ้น 4 รูปแบบ ได้แก่ การจบแบบหักมุม (Surprise Ending) การจบแบบโศกนาฏกรรม (Tragic Ending) การจบแบบสุขนาฏกรรม (Happy Ending) และการจบแบบเป็นจริงในชีวิต (Realistic Ending) คือ ในนันโทปันทสูตรคำหลวงนั้นมีจุดจบแบบมี ความสุข (Happy Ending) ซึ่งปรากฏเป็นตอนที่พระยานันโทปันทนาคราชยอมจำนนลดมิถมาทิลู และพระโมค

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)

คัลลานะเมื่อได้รับฟังการพรรณนามิจฉาทิฐิ และมีใจอันสยบยอมมอบน้อมแล้ว ก็มีใจอนุโมทนา และกล่าวว่าพระยานันโทปนันทนาคราชนั้นเปรียบดังลูกชาย และได้นำพระยานันโทปนันทนาคราชเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยถือเอาพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ดังตัวอย่างนี้

“... ในกาลบัดนั้น อันว่าพระโมคคัลลานะเถร อันเป็นพระชินนทรโอรส ได้สดับ พจนแห่งบรรณนาคราชราช ก็มีพระหฤไทยสาธุสำคัญ ว่าพระญาณาคณินประคจโอรส อันปรากฏแต่พระอุระ ก็มีพระพจนควร ทยาสุ ว่าดูกรพระยานันโทปนันท อันว่าสมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ ก็เสด็จมาอยู่ที่นี่ สมเด็จพระบรมไตรภวะมณฑล สกลโลกยนาถา อนุญาตให้อาตมาทวาท่าน อันจะให้อาตมกษณดิโทษา ท่านจงมาทำให้สมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธทิวากร อันเฝ้าโลกวิโรให้อาษา ขษณดิโทษาแห่งท่านเทอญ ...” (กรมศิลปากร, 2563 : 91-92)

2.2 ตัวละคร

ตัวละครมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อโครงเรื่อง และการดำเนินเรื่อง ซึ่งมีฐานะบทบาทที่แสดงออกแตกต่างกันออกไปตามแต่บริบทที่ผู้ประพันธ์กำหนดให้ที่ความสอดคล้องไปตามโครงเรื่องโดยมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

2.2.1 ประเภทของตัวละคร

การศึกษาประเภทของตัวละครผู้ศึกษาค้นคว้าได้ใช้กรอบแนวคิดของสายทิพย์ นุกูลกิจ (2543 : 104) ในการศึกษาเรื่องนันทโพนันทสูตรคำหลวง มีตัวละครพอสรุปได้ดังนี้

2.2.1.1 ตัวละครเอก (Principal or Man Character) อันเป็นตัวละครสำคัญของเรื่อง เป็นตัวดำเนินเนื้อเรื่องส่วนใหญ่ เป็นศูนย์กลางของเรื่อง

1) พระโมคคัลลานะ ซึ่งได้รับพุทธาณุญาตจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ไปปราบพยศลตทิฐิ ของนันทโพนันทนาคราช “ในกาลนั้น อันว่าสมเด็จพระโลกอุรุง อุดงค์เดชมหิมาฯ... ท่านจะทวรามานาคราชาก็ตามปรารถนาแห่ง ท่านเทอญ” (กรมศิลปากร, 2563 : 612)

2) นันทโพนันทนาคราชผู้มีมิจฉาทิฐิ ทรนงตน และเป็นเป้าประสงค์หลักของเรื่องที่จะดำเนินไปตามลำดับเวลา เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เห็นควรว่าพระยานันโทปนันทนาคราชผู้สมควรจะได้บรรลुरुทธรมภายใน จึงได้ทรงปราบทิลิที่มีของพระยานันโทปนันทนาคราช

2.2.1.2 ตัวละครประกอบ (Subordinate or Main Character) ในที่นี้คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้กำหนดให้เรื่องมีลักษณะเป็นตามองค์ประกอบของการเล่าเรื่องกล่าวคือเป็นผู้ให้เกิดสถานการณ์ทั้งหมดของเรื่อง

2.2.2 ลักษณะนิสัยของตัวละคร

สายทิพย์ นุกูลกิจ (2543 : 104-105) กล่าวถึงประเภทของตัวละครว่ามี 2 ลักษณะคือ ตัวละครที่มีลักษณะไม่ซับซ้อน (Flat Character) และตัวละครแบบซับซ้อน (Round Character)

2.2.2.1 ตัวละครที่มีลักษณะไม่ซับซ้อน (Flat Character) เป็นตัวละครที่ถูกสร้างเพื่อแทนความคิด หรือคุณลักษณะด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว

1) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงมีเมตตา ที่จะให้พระยานันโทปนันทนาคราชได้บรรลुरुทธรมในภายหน้า ดังเนื้อความที่ว่า “...อันว่าพระญาณาคณิน จักเชื่อกกรรมเชือผล จิตรจะอำพลด้วยศรัทธาในศาสนาพระตถาคตนี้ ก็จะต้องอยู่ในที่เป็นเหตุ จึงจะให้ผลพิเศษในภายหน้า คือจะอยู่ในมรรคาคัคแลผล...” (กรมศิลปากร, 2563 : 32)

2.2.2.2 ตัวละครที่มีลักษณะซับซ้อน (Round Character) ตัวละครนี้สร้างขึ้นให้มีลักษณะหลากหลายคล้ายมนุษย์ทั่วไป เป็นตัวละครที่มีส่วนช่วยให้เรื่องมีความสมจริง ดังจะเห็นจากเรื่องว่านันทโพนันทนาคราช ผู้มีอารมณ์โกรธแสดงการตำทาทพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพฤติกรรมตนเองว่ามีฤทธิ์มาก มีจิตคิดชั่วล่งเกินกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า “อันว่านันทโพนันทนาคราช เมื่อลำบากมีมาตราอันยิ่ง ก็รำพึงด้วยจิตรวารอันลามก ว่าอาตมจะเคี้ยวมฤตกสมณกยา ให้กร่วมกร่วมด้วยธาตมาทั้งสี่ อันมีพิศคมปะแล่มแหลมหนักหนา...” (กรมศิลปากร, 2563 : 76)

2.2.3 การสร้างตัวละคร

ในนันทโพนันทสูตรคำหลวงฉบับนี้ พบการสร้างตัวละครที่เด่นชัดใน 5 ลักษณะตามกรอบแนวคิดของสายทิพย์ นุกูลกิจ (2543 : 132) ดังนี้

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)

2.2.3.1 การสร้างตัวละครให้สมจริง (Realistic) ในนวนิยายโทปนันท์สูตรตอนต้นนี้พบตัวละครในลักษณะนี้คืออนาถปิณฑิกเศรษฐีซึ่งได้อาราธนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปรับบาตรที่บ้านเป็นตัวละครที่มีพฤติกรรมซึ่งเป็นปกติธรรมดาของมนุษย์ “...อันว่าอนาถปิณฑิกนั้น...ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ผู้เป็นพงศ์สุริยา อันเป็นพระชนกาธิราช ทั่วโลกธาตุนุชา ข้าขออัญเชิญเสด็จพระพุทธองค์ จงรับโภชนาสุภพัญญูชนกับด้วยอรหันต์ถ้วนหาร้อยในเรือนข้าพระพุทธเจ้า...” (กรมศิลปากร, 2563 : 25)

2.2.3.2 การสร้างตัวละครตามอุดมคติ (Idealistic) ปรากฏในเรื่องคือสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระโมคคัลลานะ เป็นตัวละครที่สร้างขึ้นจากการเชื่อในการกระทำความดีความถูกต้อง ปรากฏความต้องการที่จะช่วยเหลือให้นันทโพนันทนาคราชบรรลุนิพพาน “...อันว่าสมเด็จอภิชัยโดยโลกนารถ พระองค์ฉลาดในพระปริชาอันพิจารณาแจ้งซึ่งอดตาคาตปัจจุบัน ทราบซึ่งสรรพสัตว์ แลพิจารณาว่าตฤ คือนันทโพนันทนาคราช อันถึงซึ่งมาปรากฏในช่วยญาณแห่งพระอังกิรตมิเบญจา” (กรมศิลปากร, 2563 : 31)

2.2.3.3 การสร้างตัวละครแบบเหนือจริง (Surrealistic) พบการสร้างตัวละครลักษณะนี้ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโมคคัลลานะและนันทโพนันทนาคราช ซึ่งมีพฤติกรรมที่ผิดไปจากปกติวิสัยของมนุษย์ทั่วไป มีการใช้อภินิหารสร้างความตื่นตะลึงให้กับเรื่องดังนี้

1) การล่วงรู้สิ่งที่ผู้อื่นไม่รู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า “อันว่าพระญาณนันทโพนันท อันเป็นนาคราช เป็นสุขุมมฤดาตฤชฎี ก็บังเกิดมีในพุทธชาลาญาณ...ในช่วยพระญาณพุทธองค์ เมื่อทรงพระพิจารณา ก็แจ้งแท้ในกาลนั้นแล” (กรมศิลปากร, 2563 : 30)

2) การแสดงอิทธิฤทธิ์ของนันทโพนันทนาค “...ด้วยใจหยาบแห่งเขา ก็เกี่ยวเข้าซึ่งบรรพต ด้วยขนาดตัวอันใหญ่ คมนามาได้เจ็ดรอบ ก็บกรอบด้วยพังพาน มิติปราสาทสถานนครินทรา อันชื่อมหาสุทคนไพศาล...” (กรมศิลปากร, 2563 : 52)

3) การแสดงอิทธิฤทธิ์ของพระโมคคัลลานะ “ในเมื่อพจนพากยา แห่งภูเขวรายังสนั่น คือยังมีทันสิ้นคำแล้ แม้อันว่าพลันแห่งพระมหาโมคคัลลา ๘ ก็ออกมาอยู่ภายนอกได้ ในขณะนั้นแท้แล” (กรมศิลปากร, 2563 : 84)

2.2.3.4 การสร้างตัวละครแบบบุคลาธิษฐาน (Personification) ที่เด่นชัดที่สุดในเรื่องคือนันทโพนันทนาคราช ซึ่งแสดงพฤติกรรมอย่างมนุษย์ มีการแสดงอารมณ์การกระทำมีสการต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

1) การแสดงพฤติกรรมอย่างมนุษย์และการแสดงอิทธิฤทธิ์ของนันทโพนันทนาคราช “อันว่าพระญาณูรคินทรภูษังค ออกจากบัลลังก์มีขี้ แลมีนาคมาตย์ทั้งหลาย นาคนิกายห้อมล้อม...กันฤมิตรกยา ใหญ่ยาวสามารถนัก ด้วยยศศักดิ์บุญญาแห่งนาคานุภาพ...” (กรมศิลปากร, 2563 : 42)

2) การกระทำมีสการของนันทโพนันทนาคราชต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นกริยาของมนุษย์ “ในกาลนั้น อันว่าทฤรสรุรธา อันเป็นอิศวราในบาดาล ก็ถวายนมัสการซึ่งบังกช ทสนชวรา คือพุทธบาทยมกะ แห่งสมเด็จบรมนายกคิลกโลกยมกภู...” (กรมศิลปากร, 2563 : 92)

2.2.3.5 การสร้างตัวละครแบบฉบับ (Type) พบในนวนิยายโทปนันท์สูตร คือ พระโมคคัลลานะ ที่ไม่จำเป็นต้องอภินิหารของนันทโพนันทนาคราชอย่างไรก็ไม่ยอมลดละที่จะตามติดนันทโพนันทนาคราชจนกว่าจะยอมละทีลี “อันว่าพระมหาเถรา อันเป็นสุบรรณนาเพศ ก็ชราบเหตุอันนาคราช อันปราชาด้วยฤทธิ ก็บินติดตามไป เพื่อจะให้พระญาณาคานั้นตระหนกแล” (กรมศิลปากร, 2563 : 87)

2.3 การสร้างฉาก

วรรณกรรมนวนิยายโทปนันท์สูตรคำหลวง มีการสร้างฉากตามทฤษฎีของกริทัต ว่องพุมพิงค์ (2563) กล่าวว่าฉาก คือ สถานที่ รวมถึงเวลาที่เกิดเหตุการณ์ ซึ่งฉากนั้นสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความหมายบางอย่างของเรื่องได้ อีกทั้งยังสามารถมีอิทธิพลกับความคิด ความรู้สึก และการตัดสินใจของตัวละครได้อีกด้วย ซึ่งฉากที่ปรากฏในวรรณกรรมนวนิยายโทปนันท์สูตรคำหลวง สามารถแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)

2.3.1. ฉากธรรมชาติ คือ ฉากที่เป็นสถานที่ตามธรรมชาติ ซึ่งไม่ปรากฏในนันทโพนันทสูตรคำหลวง เนื่องจากการดำเนินเรื่องนั้นเป็นการแสดงความเหนือธรรมชาติเกินจริงของตัวละคร อันเป็นลักษณะในการประพันธ์วรรณกรรมเพื่อให้เกิดความงามทางภาษา หรือที่เรียกว่าวรรณศิลป์

2.3.2. ฉากประดิษฐ์ คือ ฉากที่เกิดจากสิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์สร้างไว้ใช้ในชีวิตประจำวันเช่น บ้านเรือน คฤหาสน์ และกุฏิ เป็นต้น หรือฉากที่เกิดจากจินตนาการประดิษฐ์ เช่น ในอากาศ บาดาล สวรรค์ ในนิมิตปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ซึ่งปรากฏในนันทโพนันทสูตร มีตัวอย่างดังนี้

ฉากที่เกิดจากสิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์สร้างไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน

“...ข้าขออัญเชิญเสด็จพระพุทธองค์ จงรับโภชนสุภพยัญชูน กบด้วยพระอรหันต์ถ้วนห้าร้อยในเรือน ข้าพระพุทธเจ้า เพลาเข้าพูกนี้...” (กรมศิลปากร, 2563 : 25)

ฉากที่เกิดจากจินตนาการประดิษฐ์

“...แลมารโยธะทั้งหลาย มีรูปกายมหันต์ คุจวัสสันตกาลเมฆ ยังพรเชกชารา ในมหาทวีปทั้งสี่ ให้มี อังคะนึ่งตก ฝนสรสกรแข็งซ่า ในคราทีเดียว ชรอุ่มเขี้ยวหม่อม บ้างชียนนานา หัตถาถือเครื่องยุท สรรพอาวุธสรหลอน ไตรม ค้อนครกสากพฤษามากนองเนื่อง แสงสาชตร เมลืองอาภา กลลัษณภาพิทยุต ผุดพรายในเวหาศ...” (กรมศิลปากร, 2563 : 19)

“... สมเด็จพระบรมไตรโลกาจารย์ ก่ออิฐฐานตั้งนั้นเสร็จ ก็เสด็จพุทธดำเนินเหาะขึ้น สูฟ้างพื้นอากาศ เฉพาะเทวราชโลกา ด้วยพุทธลีลาศิริสวัสดิ ... อันว่าสมเด็จพระบรมนาค ดิลกโลกยจุธา ประคุมหาวาสุพรรณ มีนิกอรหัตต์ ทั้งหลาย แลถวายนมัสการเหาะตาม กิ่งมปานสำเนาแก้วอันน้อย ...” (กรมศิลปากร, 2563 : 48-49)

2.3.3 ฉากที่เกี่ยวข้องกับยุคสมัยหรือช่วงเวลา คือ ฉากที่มีเงื่อนไขเกี่ยวกับยุคสมัย หรือ ช่วงเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยยุคสมัยหรือช่วงเวลาในนันทโพนันทสูตรคำหลวงนั้นปรากฏช่วงเวลาอยู่ในสมัยพุทธกาล หรือ สมัยเมื่อพระพุทธเจ้ายังมีพระชนมอยู่ โดยปรากฏอยู่โดยตลอดทั้งเรื่อง และตัวละครที่ปรากฏก็ล้วนมีหลักฐานชี้ชัดว่าอยู่ในสมัยพุทธกาล เช่น อนาถปิณฑิกเศรษฐี พระโมคคัลลานะ พระสารีบุตร พระอานนท์ พระมหากัสสปะ ตัวอย่างดังนี้

“... นมสิตวา ถวายนมัสการบังคม ชินพุทธ์ ซึ่งสมเด็จพระชินทรทศพล อันผจญ เบญจวิมารทั้งห้า ก็ดี ...” (กรมศิลปากร, 2563 : 13)

“... คือในกาลครั้งหนึ่งนั้น อันว่าอนาถปิณฑิกคฤหบดี มีศรัทธาชมชอบ กอบปรด้วย สัมมาทฤษฎี มีความพิริยะชวยชวน เชื่อในผลกรรม ได้สดับซึ่งพระธรรมอันเลิศ...” (กรมศิลปากร, 2563 : 23)

2.3.4 ฉากที่เป็นสภาพแวดล้อมเชิงนามธรรม คือ ฉากที่เกิดขึ้นในสภาวะแวดล้อมที่จับต้องไม่ได้หรือเป็นนามธรรม แต่มีผลตัวละครในเรื่อง ตัวอย่างดังนี้

“...ในพระสรรเพชญ์โพธิสมภาร อันถึงสถานเลิศนี้ กลรัคมีพันแสง มีเคชะแรงจำรูญ แสงสุริย์ส่อง จำรัส บำบัดมืดมทนต์ อันบุคคลทนด้วยยาก ในภาคอรรมทิวา เพลาสूरยเทเวศ ในเมื่อเจตรกาลมาศ อันอุณหสโลกา คุจพระ ภาณุเทวบุตร ผุดผาดรถครไร อรุโณทัยขึ้นมา...” (กรมศิลปากร, 2563 : 21)

4. แก่นเรื่อง

นันทโพนันทสูตรคำหลวงเป็นวรรณกรรมอันเนื่องมาจากพุทธศาสนามีสาระสำคัญ คือ การชนะคนชั่วด้วยความดี การลดซึ่งมิฉชาติฐิและการทำให้ถึงพร้อมซึ่งพระรัตนตรัย การนำเสนอแก่นเรื่องในนันทโพนันทสูตรนี้ มีลักษณะสำคัญคือนำเสนอผ่านตัวละครได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโมคคัลลานะ และนันทโพนันทนาค ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพุทธบัญชาให้พระโมคคัลลานะไปปราบพญานาค อันมีนามว่านันทโพนันทะ ให้คลายทิฐิมานะลง เมื่อพญานันทโพนันทะคลายทิฐิมานะลง ได้แปลงร่างเป็นมาณพหนุ่ม พึงธรรมจากพระพุทธเจ้าและได้รับศีล 5 จากพระพุทธองค์ แต่ด้วยความที่ตนยังอยู่ในภูมิของกึ่งเทพกึ่งเดรัจฉาน จึงยังไม่สามารถเข้าถึงสภาวะการบรรลุธรรมได้ แต่ก็มิไยยอมรับนับถือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปตลอดชีวิต

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)

สรุป

จากการศึกษาอักษรวิเชียรไทยและบันทึงคดีที่ปรากฏในสมุดไทยสมัยอยุธยา เรื่องนั้นโทปนันทสูตรคำหลวง ผู้ศึกษาพบว่านั้นโทปนันทสูตรคำหลวงแต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งส่วนใหญ่ใช้บันทึกเอกสารโบราณ เช่น สมุดไทยขาว สมุดไทยดำ หรือผ้า รูปสัณฐานอักษรไทยสมัยอยุธยาตอนปลายมีความสวยงามมาก จนได้ชื่อว่าเป็น “อักษรไทยย่อ” ผลการศึกษา รูปแบบตัวอักษรและอักษรวิเชียรของอักษรไทยย่อ ที่ปรากฏในหนังสือสมุดไทยสมัยอยุธยา เรื่อง นั้นโทปนันทสูตรคำหลวง พระราชนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ไชยเชษฐสุริยวงศ์ ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับรูปอักษรสำคัญ 5 ประเภท ได้แก่ 1) รูปพยัญชนะ จำนวน 44 รูป 2) รูปสระ จำนวน 25 รูป 3) รูปวรรณยุกต์ จำนวน 2 รูป 4) รูปเครื่องหมาย จำนวน 10 รูป ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เครื่องหมายแทนสระ และเครื่องหมายประกอบการเขียน 5) รูปตัวเลข จำนวน 9 ตัว โดยไม่ปรากฏ 1 ตัว คือเลข 6

ในด้านลักษณะการประพันธ์เป็นทำนองร่ายยาว ด้วยวิธีการแปลร้อยคล้อยมาหาชาติคำหลวง คือ มีการเดินคาถา (ภาษาบาลี) แล้วจึงเรียงความละเอียดออกมาเป็นภาษาไทย โดยทรงใช้ถ้อยคำที่เป็นคำแผลงและคำโบราณปนอยู่มาก ซึ่งวรรณกรรมเรื่องนั้นโทปนันทสูตรคำหลวง ถือเป็นวรรณกรรมที่มีการสรรคำใช้ที่สวยงามและมีการดำเนินเรื่องที่ทำให้ผู้อ่านตื่นตาตื่นใจ มีการสร้างเรื่องตามองค์ประกอบของงานเขียนประเภทบันทึงคดีดังปรากฏองค์ประกอบลักษณะบันทึงคดีที่ปรากฏในวรรณกรรมนั้นโทปนันทสูตรคำหลวง สามารถแบ่งออกเป็น 5 ส่วนดังนี้

1. การสร้างโครงเรื่องและการเล่าเรื่อง มีการการเริ่มเรื่อง (Exposition) วิธีการเปิดเรื่องราวในนั้นโทปนันทสูตรนั้น ถูกแบ่งออกเป็นการเปิดเรื่องใน 2 ลักษณะ คือ การเปิดเรื่องด้วยผู้นิพนธ์ เป็นลักษณะชนบทที่สืบทอดมาจากสมัยอยุธยา คือ บอกพระนามผู้นิพนธ์ และวันเดือนปีที่นิพนธ์ พร้อมประวัติความเป็นมาของเนื้อเรื่อง การเปิดเรื่องในลักษณะต่อมาคือการเปิดเรื่องในการเล่าเรื่องของตัวละครหลัก มีลักษณะการเล่าเรื่องดังนี้ 1) การพัฒนาเหตุการณ์ (Rising Action) คือเรื่องราวดำเนินไปอย่างต่อเนื่องของนั้นโทปนันทสูตรคำหลวง มีการเชื่อมโยงกันด้วยเหตุและผล ปรากฏปัญหาหรือปมขัดแย้งระหว่างตัวละครหลัก และตัวละครประกอบ 2) ภาวะวิกฤต (Climax) ในตอนที่พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธปฏิภาณแก่พระอานนท์ว่าจะเสด็จไปยังเทวโลก พระอานนท์และพระสาวกได้เหาะไปเหนือวิมานของพญานันโทปนันทนาคราช ผู้เฒ่าทำจึงเรียกรายลงมาจึงเกิดมิถุนาพิรุณต่อพระพุทธเจ้าและพระสาวก พระยานันโทปนันทนาคราชจึงแสดงอิทธิฤทธิ์เป็นพระยานาคราชตนใหญ่พันเขาพระสุเมรุเจ็ดรอบและแผ่พังพานบังโลกธาตุจนมืดมิด 3) ภาวะคลี่คลาย (Falling Action) หลังจากภาวะวิกฤตในตอนที่พระโมคคัลลานะได้เชื่อทฤษฎีในการปราบพระยานันโทปนันทนาคราชแล้วนั้น ก็ปรากฏว่าพระยานันโทปนันทนาคราชนั้นหวาดหวั่นกลัวในอิทธิฤทธิ์จนเลยศไปถือเป็นเหตุการณ์ที่เป็นภาวะคลี่คลาย 4) การยุติของเรื่องราว หรือจุดจบของเรื่อง (Ending/ Denouncement) มีจุดจบแบบมีความสุข (Happy Ending) ซึ่งปรากฏเป็นตอนที่พระยานันโทปนันทนาคราชยอมจำนนลดมิถุนาพิรุณ และพระโมคคัลลานะเมื่อได้รับฟังการพรรณนามิถุนาพิรุณและมีใจอันสยบยอมมอบน้อมแล้ว ก็มีใจอนุโมทนาและกล่าวว่าพระยานันโทปนันทนาคราชนั้นเปรียบดังลูกชาย และได้้นำพระยานันโทปนันทนาคราชเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยถือเอาพระรัตนตรัยเป็นสรณะ

2. ตัวละคร การศึกษาตัวละครในเรื่องนั้นโทปนันทสูตรคำหลวง สามารถแบ่งองค์ประกอบออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1) ประเภทของตัวละคร การศึกษาตัวละครในส่วนนี้ ได้ศึกษาถึงประเภทของตัวละคร ลักษณะนิสัยของตัวละคร และการสร้างตัวละคร ผู้ศึกษาค้นคว้าได้ใช้แนวคิดของสายทิพย์ นุกุลกิจ (2543) เป็นกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าในเรื่องนั้นโทปนันทสูตรคำหลวง มีตัวละครจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ **ตัวละครเอก** คือ พระโมคคัลลานะ ซึ่งได้รับพุทธานุญาตจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ไปปราบพญาคคิลิของนั้นโทปนันทนาคราช **ตัวละครประกอบ** คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้กำหนดให้เรื่องมีลักษณะเป็นตามองค์ประกอบของการเล่าเรื่อง

2) ลักษณะนิสัยของตัวละคร ในวรรณกรรมนั้นโทปนันทสูตรคำหลวง พบลักษณะนิสัยของตัวละครประเภท คือ 1. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นตัวละครที่มีลักษณะไม่ซับซ้อน (Flat Character) เป็นตัวละครที่ถูกสร้างเพื่อแทนความคิด หรือคุณลักษณะด้านใดด้านหนึ่งเพียงอย่างเดียว 2. นั้นโทปนันทนาคราช เป็นตัวละครที่มีลักษณะซับซ้อน (Round Character)

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)

3) การสร้างตัวละคร ในเรื่องนั้น โทปนันท์สูตรคำหลวงนี้ พบการสร้างตัวละคร อยู่ 5 แนวทาง ดังนี้ 1. การสร้างตัวละครให้สมจริง (Realistic) ในนั้น โทปนันท์สูตรตอนต้นนี้พบตัวละครในลักษณะนี้คือ อนาคตปณิกเศรษฐีซึ่งได้อารธนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปรับบาตรที่บ้านเป็นตัวละครที่มีพฤติกรรมซึ่งเป็นปกติธรรมดาของมนุษย์ 2. การสร้างตัวละครตามอุดมคติ (Idealistic) ปรากฏในเรื่องคือสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระโมคคัลลานะ เป็นตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นจากการเชื่อในการกระทำความดี ความถูกต้อง 3. การสร้างตัวละครแบบเหนือจริง (Surrealistic) พบการสร้างตัวละครลักษณะนี้ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโมคคัลลานะ และนั้น โทปนันท์ทนายราช ซึ่งมีพฤติกรรมที่ผิดไปจากปกติวิสัยของมนุษย์ทั่วไป มีการใช้อิทธิฤทธิ์สร้างความตื่นเต้นให้กับเรื่อง 4. การสร้างตัวละครแบบบุคคลิทธิฐาน (Personification) ที่เด่นชัดที่สุดในเรื่องคือนั้น โทปนันท์ทนายราช ซึ่งแสดงพฤติกรรมอย่างมนุษย์ และ 5. การสร้างตัวละครแบบฉบับ (Type) พบในนั้น โทปนันท์สูตร คือ พระโมคคัลลานะ ที่ไม่ว่าจะต้องอิทธิฤทธิ์ของนั้น โทปนันท์ทนายราชอย่างไรก็ไม่ยอมลดละที่จะตามติดนั้น โทปนันท์ทนายราชจนกว่าจะยอมละทีลี

3. การสร้างฉาก การสร้างฉากตามทฤษฎีของกริทัต ว่องพุมพิงศ์ (2563) กล่าวว่าฉาก คือ สถานที่ รวมถึงเวลาที่เกิดเหตุการณ์ ซึ่งฉากนั้นสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความหมายบางอย่างของเรื่องได้ อีกทั้งยังสามารถมีอิทธิพลกับความคิด ความรู้สึก และการตัดสินใจของตัวละครได้อีกด้วย ซึ่งฉากที่ปรากฏในวรรณกรรมนั้น โทปนันท์สูตรคำหลวง สามารถแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้ 1) ฉากธรรมชาติ คือ ฉากที่เป็นสถานที่ตามธรรมชาติ ซึ่งไม่ปรากฏในนั้น โทปนันท์สูตรคำหลวง เนื่องจากการดำเนินเรื่องนั้น เป็นการแสดงความเหนือธรรมชาติเกินจริงของตัวละครอันเป็นลักษณะในการประพันธ์วรรณกรรมเพื่อให้เกิดความงามทางภาษา หรือที่เรียกว่าวรรณศิลป์ 2) ฉากประดิษฐ์ คือ ฉากที่เกิดจากสิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์สร้างไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น บ้านเรือน ศาลา และกุฏิ เป็นต้น หรือฉากที่เกิดจากจินตนาการประดิษฐ์ เช่น ในอากาศ บาดาล สวรรค์ ในนิมิตปาฏิหาริย์ต่าง ๆ 3) ฉากที่เกี่ยวข้องกับยุคสมัยหรือช่วงเวลา คือ ฉากที่มีเงื่อนไขเกี่ยวข้องกับยุคสมัย หรือ ช่วงเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยยุคสมัยหรือช่วงเวลาในนั้น โทปนันท์สูตรคำหลวงนั้น ปรากฏช่วงเวลาอยู่ในสมัยพุทธกาล หรือ สมัยเมื่อพระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์มอยู่ โดยปรากฏอยู่โดยตลอดทั้งเรื่อง และตัวละครที่ปรากฏก็ล้วนมีหลักฐานชี้ชัดว่าอยู่ในสมัยพุทธกาล 4) ฉากที่เป็นสภาพแวดล้อมเชิงนามธรรม คือ ฉากที่เกิดขึ้นในสภาวะแวดล้อมที่จับต้องไม่ได้หรือเป็นนามธรรม แต่มีผลตัวละครในเรื่อง เช่น “รสของพระธรรม, ความร้อนแรงของบาป” เป็นต้น

4. แก่นเรื่อง ในนั้น โทปนันท์สูตรคำหลวงเป็นวรรณกรรมอันเนื่องมาจากพุทธศาสนามีสาระสำคัญ คือ การชนะคนชั่วด้วยความดี การลดซึ่งมิฉาทีลีและการทำให้ถึงพร้อมซึ่งพระรัตนตรัย การนำเสนอแก่นเรื่องในนั้น โทปนันท์สูตรนี้ มีลักษณะสำคัญคือนำเสนอผ่านตัวละครได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโมคคัลลานะ และนั้น โทปนันท์ทนาย โดยการดำเนินเรื่องทั้งหมดเป็นเรื่องที่เล่าโดยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

จากการศึกษาวรรณกรรมนั้น โทปนันท์สูตรคำหลวง ซึ่งเป็นหนังสือสมุดไทยในสมัยอยุธยา เขียนโดยอักษรไทยสมัยอยุธยา (อักษรไทยย่อ) มีความงดงามสลับกันไประหว่างอักษรไทย และอักษรขอม ในส่วนของอักษรไทยนั้น มีอักษรวิธีย่างไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา มีความงดงามทำให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ไชยเชษฐาสุริยวงศ์ ซึ่งองค์การยูเนสโกได้เห็นความสำคัญและประกาศขึ้นทะเบียนให้เป็นเอกสารมรดกความทรงจำแห่งโลกของประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2558 เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เห็นความสำคัญของวรรณคดีเรื่องนี้ ในฐานะเป็นวรรณคดีมรดกผู้ศึกษาจึงได้ศึกษาด้านอักษรวิธีย่างไทยที่ปรากฏในวรรณกรรมนั้น โทปนันท์สูตร และการศึกษาอีกประการหนึ่งคือศึกษาแนวทฤษฎีบันเทิงคดี ซึ่งพบในวรรณกรรมนั้น โทปนันท์สูตรมีองค์ประกอบ คือ การสร้างโครงเรื่องและการเล่าเรื่อง การสร้างตัวละคร การสร้างฉาก และการนำเสนอแก่นเรื่อง นอกจากนี้วรรณกรรมนั้น โทปนันท์สูตรยังมีความงามทางวรรณศิลป์ปรากฏการสรรรคำใช้ที่มีความหมาย นัยยะ และสัญลักษณ์ที่ลึกซึ้งตลอดทั้งเรื่อง

องค์ความรู้ที่ได้

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาอักษรวิธีย่างไทยและลักษณะบันเทิงคดีที่ ปรากฏในสมุดไทยสมัยอยุธยา เรื่อง นั้น โทปนันท์สูตรคำหลวง ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ผู้ศึกษาได้พบพัฒนาการทางด้านภาษาไทยในสมัยอดีตที่มีความสัมพันธ์และมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งวรรณกรรมในเรื่องดังกล่าวมีความงามในเชิงวรรณศิลป์ มีการสรรรคำใช้ที่เหมาะสมสวยงาม มีการดำเนินเรื่องมีการสร้างเรื่องตามลักษณะของงานเขียนประเภทบันเทิงคดีส่งผลให้ผู้อ่าน

วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)

เกิดสุนทรียภาพจากวรรณกรรมเรื่องดังกล่าว และที่สำคัญอย่างยิ่งคือการใช้ผู้อ่านได้ใช้ความคิดติดตามไปกับเรื่องซึ่งสอดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างแยบยล

เอกสารอ้างอิง

- จู่ไรรัตน์ ลักษณะศิริ. (2555). อักษรไทยย่อในสมุดไทยเรื่องนันทโศภนันทสูตรคำหลวงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ไชยเชษฐาสุริยวงศ์. **วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร**. 1(1). 29-51
- บุญเลิศ วิวรรณ. (2563). **วิวัฒนาการของอักขรวิธีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : โพรเท็กซ์.
- วิเชษฐชาย กมลสัจจะ. (2565). การศึกษาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในฐานะบันทึกคติ. **วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. 10(1). 33-49.
- ภุริทัต ว่องพุ่มพิงศ์. (2563). **ทฤษฎีโครงสร้างการเล่าเรื่อง (Storytelling)**. สืบค้น 18 สิงหาคม 2566. <https://pharmconnection.blogspot.com/2020/09/storytelling.html>
- จิตรลดา สุวัตถิกุล. (2529). **องค์ประกอบสุนทรียศาสตร์**. ใน เอกสารการสอนชุดวิชา 22414 ภาษาไทย 7 (วรรณคดีวิจารณ์ สำหรับครู). สาขาวิชาศึกษาศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. จู่ไรรัตน์ ลักษณะศิริ. (2561). **282 ปี หนังสือสมุดไทยเรื่องนันทโศภนันทสูตรคำหลวง: เอกสารมรดกความทรงจำแห่งโลกของประเทศไทย**. *วรรณวิทัศน์*, 18. 11-26
- สายทิพย์ นุกูลกิจ. (2543). **วรรณกรรมไทยปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : เอส.อาร์.พรินติ้ง.